

Hyloniscus riparius: een lang onopgemerkte landpissebed in Nederland (Crustacea, Isopoda: Trichoniscidae)?

H. Wijnhoven

Abstract

Hyloniscus riparius: an unnoticed terrestrial wood-louse in the Netherlands (Crustacea, Isopoda: Trichoniscidae)?

Until recently *Hyloniscus riparius* was only recorded from The Netherlands from green-houses in the Botanical Garden at Utrecht. More recently material was collected in the Ooy Polder. It is suggested that the species may have been overlooked. The identification is discussed as well as some findings at the new locality in the Ooy Polder.

Inleiding

Hyloniscus riparius (Koch, 1838) was tot voor kort in ons land alleen nog maar gemeld uit de kassen van de Hortus Botanicus te Utrecht, 'waar in 1942 en in 1949 vele exemplaren werden verzameld' (Holthuis, 1956). In 1991 is deze soort door de auteur in de Ooypolder bij Nijmegen verzameld.

De vindplaatsen liggen tot ongeveer anderhalve kilometer van elkaar verwijderd. Er zijn talrijke zichtwaarnemingen in het veld gedaan. Dit doet vermoeden dat het een populatie betreft die hier al jaren onopgemerkt floreerde. Het is waarschijnlijk dat *Hyloniscus riparius* op meer plaatsen in Nederland aangetroffen kan worden.

Het genus *Hyloniscus*

Het genus *Hyloniscus* Verhoeff, 1908 (superfamilie Oniscoidea, Trichoniscidae) wordt gerekend tot de onderfamilie Trichoniscinae. Deze wordt in Nederland onder meer vertegenwoordigd door de zeer algemene *Trichoniscus pusillus* Brandt. Het genus bevat een twintigtal soorten die, naar men veronderstelt, hun origine hebben in de Balkan-regio. Slechts *H. riparius* heeft West-Europa bereikt. Deze soort zou zijn gebied volgens Vandel (1960) nog steeds uitbreiden. Voor een deel is dit een gevolg van menselijk transportverkeer, getuige de vondsten in kassen in de Oekraïne, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland, Finland, Denemarken, de Verenigde Staten, Newfoundland en de al genoemde vondst in kassen in Nederland. Het verspreidingsgebied in de open lucht omvat Hongarije, Tsjecho-Slowakije, Zwitserland, Oostenrijk, Polen, Denemarken, het zuiden, midden en oosten van Duitsland, Noordoost-Frankrijk, de Balkan en Newfoundland (Vandel, 1960; Holthuis, 1956). Er zijn geen uitspraken te doen over de status van de Ooypolder-populatie.

Hyloniscus riparius (Koch)

Hyloniscus riparius (fig. 1) heeft zwak ontwikkelde abdominale pleura: thorax en abdomen gaan niet continu in elkaar over (Trichoniscinae). Het oog bestaat uit één ocellus (fig. 2b). De bovenzijde is glad en glanzend en met verspreide haren bezet.

Het lichaam is netvormig, rood- tot violetbruin gepigmenteerd; de

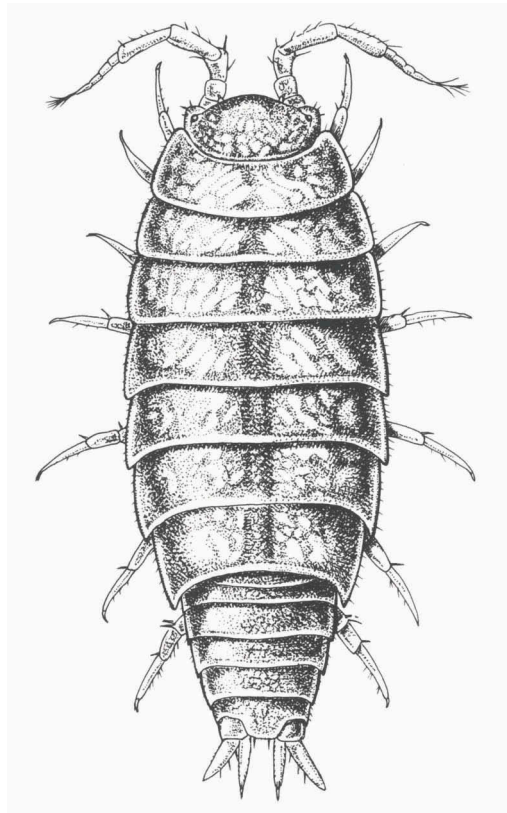

Fig. 1. *Hyloniscus riparius*, mannetje, lengte 3,7 mm (Ooypolder bij Nijmegen)

Fig. 1. *Hyloniscus riparius*, male, length 3.7 mm (Ooy Polder near Nijmegen).

verspreide witte vlekjes zijn het gevolg van het plaatselijk ontbreken van pigment.

Hyloniscus riparius kan in het veld gemakkelijk verward worden met *Trichoniscus pusillus*. Ze hebben beide dezelfde kleur en lichaamsbouw en komen in gelijksoortige biotopen voor. De volwassen mannetjes van de eerste soort hebben bovendien ongeveer hetzelfde formaat (4 mm) als *T. pusillus*, de vrouwtjes van *H. riparius* worden echter tot 6 mm lang. *Hyloniscus riparius* is ook een aanmerkelijk snellere looper dan *T. pusillus*.

Trichoniscus pusillus heeft een oog bestaande uit drie ocelli. Dit is soms moeilijk waar te nemen, omdat de ocelli samengevloeid kunnen zijn en omgeven door zwart pigment (fig. 2a).

Het mannetje van *H. riparius* heeft een zeer kenmerkend haakvormig uitsteeksel aan de basis van het derde lid van de zevende poot (fig. 3). Wat niet in de literatuur vermeld wordt, is dat ook de meeste gevangen vrouwtjes een uitsteeksel op dit pootlid hebben, in vorm variërend van een onduidelijk knobbeltje tot een goed ontwikkeld haakje.

De genoemde kenmerken zijn zichtbaar bij een vergroting van 20 maal. Bij minimaal 70 maal vergroten is ook de typische vorm van het mannelijk geslachtsorgaan te zien (fig. 4; zie Vandel, 1960, en Holthuis, 1956, voor beschrijving).

Waarnemingen

Op drie locaties zijn in de Ooyolder tussen 10 juli en 27 september 1991 van *H. riparius* 50 exemplaren als handvangst verzameld, op 18 en 26 maart 1992 vier exemplaren. Materiaal is opgenomen in de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum in Leiden.

De geslachtsverhouding (aantal mannetjes/aantal vrouwtjes) bedraagt $12/54 = 22\%$, Holthuis (1956) geeft hiervoor $1/7 = 14\%$. Van acht vrouwtjes is het aantal embryo's in de broedzak geteld: tussen de 9 en 15 (gemiddeld 12). Vandel (1960) geeft hiervoor 30 embryo's tussen eind april en begin september aan. Op 9 augustus 1991 is in het veld geconstateerd dat het overgrote deel van de vrouwtjes een broedzak heeft.

Het biotoop komt, zoals gezegd, overeen met dat van *Trichoniscus pusillus*. Vandel (1960) noemt *H. riparius* een 'bovengrondse' soort, die te vinden is in mos, onder dood blad en hout, in bossen en in tuinen. De soort is in de Ooyolder massaal buitendijks aangetroffen in de dikke bladstrooisellaag van een drooggevalen, beschaduwde greppelbedding en onder stenen en dood hout, in bossen en in tuinen. De soort is in de Ooyolder massaal buitendijks aangetroffen in de dikke bladstrooisellaag van een drooggevalen, beschaduwde greppelbedding en onder stenen en dood hout, in bossen en in tuinen. De soort is in de Ooyolder massaal buitendijks aangetroffen in de dikke bladstrooisellaag van een drooggevalen, beschaduwde greppelbedding en onder stenen en dood hout, in bossen en in tuinen.

Het feit dat de dieren het vermogen hebben zich snel te verplaatsen, gecombineerd met de actuele vindplaatsen, geeft aan dat de

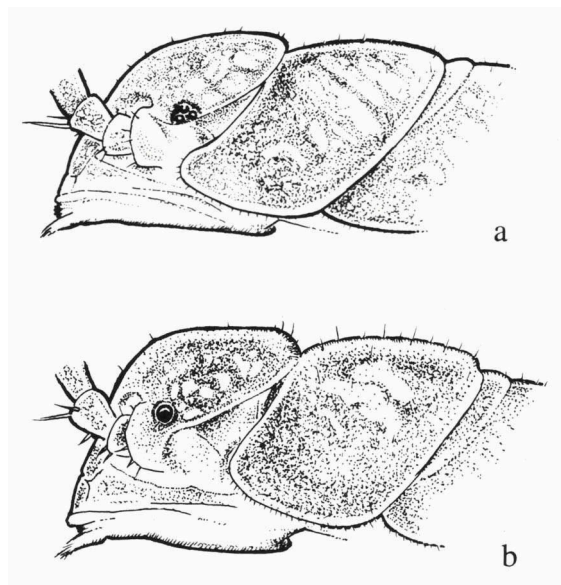

Fig. 2. Zijaanzicht van kop en eerste lichaamssegment vrouwtje (eerste pootpaar verwijderd): a. *Trichoniscus pusillus pusillus*, lengte 4,0 mm (Ooyolder bij Nijmegen, 12 juli 1991); b. *Hyloniscus riparius*, lengte 4,4 mm (Ooyolder bij Nijmegen).

Fig. 2. Lateral view of head and first body segment of females (first pair of legs removed).

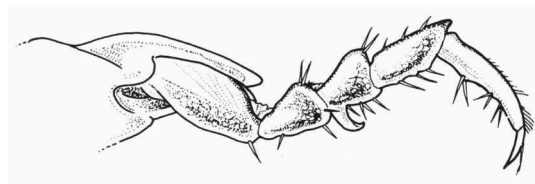

Fig. 3. *Hyloniscus riparius*, mannetje (Ooyolder bij Nijmegen): vooraanzicht van de zevende (linker) pereopod.

Fig. 3. *Hyloniscus riparius*, male (Ooy Polder near Nijmegen): anterior view of seventh (left) pereopod.

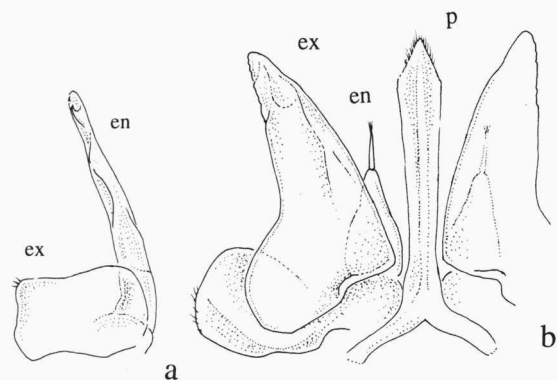

Fig. 4. *Hyloniscus riparius*, mannetje, lengte 3,8 mm (Ooyolder bij Nijmegen): a. tweede pleopod; b. penis en eerste pleopod; en = endopodiet, ex = exopodiet, p = penis.

Fig. 4. *Hyloniscus riparius*, male, length 3.8 mm (Ooy Polder near Nijmegen): a. second pleopod; b. penis and first pleopod; en = endopodite, ex = exopodite, p = penis.

soort zich in het betreffende gebied via de infrastructuur van wegbermen, wal- en slootkanten, greppels en bossen zou kunnen verspreiden.

Het lijkt er hiermee op dat *Hyloniscus riparius* zich blijvend in ons land gevestigd heeft. Of is deze soort inheems en tot op heden over het hoofd gezien?

Oproep

Aangezien over voorkomen en verspreiding van landpissebedden verhoudingsgewijs weinig bekend is, houdt de auteur zich aanbevolen voor (alle) waarnemingen en verleent deze graag zijn medewerking bij het op naam brengen van moeilijke soorten.

Dankwoord

Dank is verschuldigd aan de heer L. B. Holthuis (Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden) en de heer H. Siepel (Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Arnhem) voor het doornemen van het manuscript.

Literatuur

Holthuis, L. B., 1956. Isopoda en Tanaidacea. — Fauna van Nederland 16: 1-280.

Vandel, A., 1960. Isopodes Terrestres. — Faune de France 64: 1-416.

Index

- * Een asterisk duidt een soort aan die nieuw voor Nederland is
 * An asterisk denotes a species which is here recorded for the first time from The Netherlands.

Crustacea Isopoda

- Hyloniscus riparius 63, 64
 Oniscoidea 63
 Trichoniscus pusillus 63, 64
 Trichoniscidae 63

Coleoptera

Voor de Nederlandse Chrysomelidae en Curculionoidea zie ook de indexen op p. 17 en 41 respectievelijk. *The checklists of the Netherlands Chrysomelidae and Curculionoidea are indexed on pp. 17 and 41 respectively.*

- Anthribidae 19-46
 Apionidae 19-46
 Attelabidae 19-46
 * Bagous brevis 27, 36
 * Coeliodes nigratarsis 28, 36
 Chrysomelidae 9-18
 Curculionidae 19-46
 Curculionoidea 19-46
 * Longitarsus rutilus 9, 13, 15
 Nemonychidae 19-46
 * Trichosirocalus thalhammeri 28, 36
 Urodontidae 19-46

Diptera

- Arctophila bombiformis 7
 Arctophila mussitans 7
 Blera fallax 7, 8
 Brachyopa vittata 6
 Brachypalpus laphniformis 7
 * Callicera aenea 5, 6, 8
 Callicera bertolonii 6
 Callicera fagesii 6, 8
 Callicera rufa 6
 Ceriana conopsoides 7
 Chalcosyrphus femoratus 7
 Chamaesyrphus lusitanicus 7
 * Chamaesyrphus scaevoides 5, 7
 * Cheilosia caerulescens 5, 6
 Cheilosia canicularis 6
 * Cheilosia chloris 6
 * Cheilosia flavipes 7
 Cheilosia grossa 7
 Chrysotoxum verralli 6
 Criorhina pachymera 7
 Didea alneti 5
 Doros conopseus 5
 Epistrophe diaphana 5
 Eriozona syrphoides 5
 * Eristalis picea 5, 8
 Eristalis rupium 8
 Eumerus flavitarsis 6
 Eumerus ornatus 6
 Eumerus tricolor 6
 Eupeodes lundbecki 5
 Eupeodes luniger 5
 Eupeodes nielseni 5
 Eupeodes nitens 5
 Ferdinandea ruficornis 7
 Lejops vittatus 8
 Meligramma euchroma 5
 Meliscaeva auricollis 6
 * Merodon rufus 5, 8
 Microdon devius 7
 Microdon eggeri 7
 Microdon mutabilis 7

- Myolepta luteola 7
 * Neoscasia annexa 5, 6
 Neocnemodon brevidens 6
 * Paragus albifrons 5, 6
 * Paragus bicolor 6
 Parasyrphus macularis 5
 Parasyrphus nigratarsis 5
 Pelecocera tricineta 7
 Pipizella annulata 6
 Pipizella virens 6
 Platycheirus perpallidus 6
 Pocota personata 7
 Psilota anthracina 7, 8
 Rhingia rostrata 7
 Sphaerophoria loewi 6
 Sphegina nigra 6
 * Sphegina verecunda 5, 6
 Syrphus nitidifrons 5
 Ternmostoma vespiforme 7
 Trichopsomyia carbonaria 6
 Trichopsomyia flavitarsis 6
 Trichopsomyia lucida 6
 Volucella inanis 7
 Xanthandrus comtus 6
 * Xylota coeruleiventris 5, 7
 Xylota meigeniana 7
 Xylota xanthocnema 7

Lepidoptera

- Achroia grisella 60
 Acleris abietana 57
 Acrolepia autumnitella 51
 Adela croesella 49
 Adelidae 47, 49
 Aethes cnicana 59
 Agdistis benneti 60
 * Alloclemensia mesospilella 47, 49
 Amblyptilia acanthodactyla 60
 Argyresthia bergiella 51
 Argyresthia illuminatella 51
 Argyresthia reticulata 51
 Argyresthia trifasciata 51
 Aternella torquatella 51
 Batia internella 53
 Batia lambdella 53
 Batia lunaris 53
 Bohemania auriciliella 47, 48
 Bohemania quadrimaculella 48
 Bryotropha desertella 56
 Bucculatricidae 51
 Bucculatrix cidarella 51
 Bucculatrix cristatella 51
 Bucculatrix noltei 50, 51
 Callima formosella 53
 Caloptilia elongella 50
 Caloptilia falconipennella 50
 Caryocolum alsinella 56
 Caryocolum blandella 56
 Caryocolum blandulella 56
 Catoptria falsella 60
 Catoptria osthelderi 60
 Cedestis gysseleliella 51
 Chionodes tragicella 56
 Cochyliidae 59
 Cochyliomorpha alternana 59
 Cochyliomorpha straminea 59
 Coleophora ahenella 53
 Coleophora binderella 53
 * Coleophora calycotomella 47, 53
 Coleophora chalcogrammella 55
 Coleophora cornutella 51, 53
 Coleophora cratipennella 55
 Coleophora discordella 55
 Coleophora fuscocuprella 53
 Coleophora galbulipennella 54, 55

- Coleophora genistae* 55
Coleophora lineolea 53, 55
Coleophora lithargyrinella 55
Coleophora otitae 55
Coleophora periberanderi 55
Coleophora potentillae 53
Coleophora serpylletorum 54, 55
Coleophora siccifolia 53
Coleophora tamesis 55
Coleophora vibicella 55
Coleophora violacea 53
Coleophoridae 47, 53
Cosmopterigidae 57
Cryptoblabes bistriga 60
Cydia conicolana 59
* *Cydia gemmiferana* 47, 59
Cydia orobana 59
Denisia stipella 53
Depressaria beckmanni 52
Depressaria depressana 53
Depressaria douglasella 52-54
Depressaria nemoella 52
Depressaria pulcherimella 52, 53
* *Depressaria weirella* 47, 52-54
Dialectica imperialella 50
Dichelia histrionana 57
Dichrorampha acuminatana 59
Dichrorampha aeratana 58
Dichrorampha alpigenera 47, 59
Dichrorampha plumbana 58
Dichrorampha sedatana 58, 59
* *Digitivalva perlepidella* 47, 51
Eana incanana 57
Ebulea crocealis 60
* *Ectoedemia heringi* 47, 48
Ectoedemia mediofasciella 48
Ectoedemia minimella 48
Ectoedemia quinquella 48
Ectoedemia spinosella 48
Ectoedemia subbimaculella 48
Ectoedemia woolhopeiella 48
Epermeria chaerophyllella 57
Epermeriidae 57
Epiblema grandaevana 59
Epiblema turbidana 59
Evergestis limbata 60
Gelechia muscosella 56
Gelechia nigra 56
Gelechia rhombelliformis 56
* *Gelechia senticetella* 47, 54, 56, 57
Gelechiidae 47, 55
Glyphipterigidae 51
Glyphipterix equitella 51
Glyphipterix forsterella 52
Gnorimoschema herbichi 56
Gracillariidae 47, 50
Incurvariidae 47, 49
Isotrias rectifasciana 57
Lampronia flavimitrella 49
Lampronia luzella 49
Leucoptera lotella 51
Leucospilapteryx omisella 50
Lipoptycha saturnana 58
Lozotaenoides formosanus 57
Lyonetiidae 51
Metalampra cinnamomea 53
Metzneria aestivella 55
Metzneria metzneriella 55
Microstega pandalis 60
Mompha locupletella 56
Mompha raschkiella 57
Mompha subbistrigella 56
Morphidae 56
Monochroa conspersella 55
Monochroa homigi 55
Monopis crocicapitella 50
Monopis weaverella 50
Morphaga choragella 49
Morphaga morosa 55
Nemapogon albipunctella 49
Nemapogon cloacella 49
* *Nemapogon wolffiella* 47, 49, 54
Nematopogon pilella 47, 49
* *Nematopogon schwarziellus* 47, 49
Nemophora ochsenheimerella 49
Nepticulidae 47, 48
Ocnerostoma friesei 51
Ocnerostoma pinariella 51
Oecophoridae 47, 52
Oegoconia deauratella 56
Oegoconia quadripuncta 56
Olethreutes siderana 59
Olindia schumacherana 57
Opostegidae 48
Pammene albuginana 59
Pammene argyrana 59
Pammene aurantiana 59
Pammene gallicolana 59
* *Pammene germana* 47, 59
* *Pammene ignorata* 47, 59
Pancalia nodosella 57
Phalonia minima 59
Phaulernis fulviguttella 57
Phlyctaenia perucidalis 60
* *Phyllonorycter anderidae* 47, 50, 51
Phyllonorycter comparella 51
Phyllonorycter connexella 51
Phyllonorycter leucographella 50
Phyllonorycter messaniella 50
Phyllonorycter ulmifoliella 51
Pima boisduvaliella 60
Platyptilia isodactylus 60
Platytes cerussella 60
Prodoxidae 49
Psammotis pulveralis 60
Pseudatemelia flavifrontella 52
Pseudatemelia josephinae 52
Pseudatemelia latipennella 47, 52
* *Pseudoherminias clausthaliana* 59
Pseudoherminias abietana 59
Pseudopostega auritella 48
Pterophoridae 60
Pterophorus leucodactyla 60
Pyrilidae 60
Reuttia subocellea 56
* *Scrobipalpa proclivella* 47, 56
Scythrididae 57
Scythris cicadella 57
Semioscopsis steinkellneriana 52
Sparganothis pilleriana 57
Spatalistic bifasciana 57
Stigmella alnetella 48
Stigmella betulicola 51
Stigmella plagiolella 48
Stigmella prunetorum 48
Stigmella speciosa 48
Symmocidae 56
Teleiodes notatella 55
Teleiodes saltuum 56
* *Tinea steueri* 47, 50
Tineidae 47, 49, 50
Tortricidae 47, 57
Trachysmia sodaliana 59
Triaxomera fulvimitrella 49
Trifurcula cryptella 48
Trifurcula eureka 48
Trifurcula subnitidella 48
Yponomeutidae 51
Ypsolophus horridella 51
Ypsolophus mucronella 51